

В.П. ШЛАПАК¹, В.В. ШЛАПАК²

ГОЛОВ'ЯНКО ЗІНОВІЙ СТЕПАНОВИЧ ТА ЙОГО НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Професор Київського лісгосподарського інституту, старший науковий співробітник Академії Наук УРСР, доктор сільськогосподарських наук Зіновій Степанович Голов'янка – видатний і широко відомий у нас і за рубежом вчений у галузі захисту лісу від шкідників. З його ім'ям тісно пов'язаний розвиток вітчизняної лісової ентомології.

Народився З.С. Голов'янка 29 жовтня 1876 р. у с.Таловій Балці Олександрійського району Кіровоградської області у сім'ї залізничника [1]. Середню освіту отримав у Реальному училищі м. Кременчука, а у 1901 р. закінчив Санкт-Петербурзький лісовий інститут. Був скерований на посаду помічника лісничого в Бердянське зразкове степове лісництво. Того ж року написав першу наукову роботу на тему "О степных посадках", за яку отримав звання ученого лісівника І-го розряду і присудження, за тодішніми законоположеннями права, кандидата університету. У 1902 р. був переведений на Чигиринщину, де працював лісничим Чернявського лісництва по 1905 р. У цей час розпочав науково-дослідну роботу, опублікувавши в "Лесном журнале" за 1904 р. статтю "К характеристике лесокультурных условий на песках Чернявского лесничества. Влажность почвы". У 1905 р. виходить друком праця "К характеристике лесокультурных условий на песках Чернявского лесничества. Июльский хрущ", яка, як зазначає 15.11.1944 р. у службовій характеристиці директор Київського лісгосподарського інституту Ручкін: „... вирішила напрямом наукової діяльності та кар'єру Зіновія Степановича Голов'янка як знаного спеціаліста з захисту лісу (лісової ентомології). У цьому відношенні професор З.С. Голов'янка є одним із маститих спеціалістів у нас і у Союзі".

З.С. Голов'янка почав формуватися як науковець саме на виробництві, працюючи з 1901 по 1919 рр. у різних лісництвах. Серед них – Бердянське, Трипільське та Дарницьке зразкові лісництва в Україні та Кам'яно-Степове і Борове Воронежської та Самарської губерній Росії. До 1913 р. вчений опублікував 15 наукових праць з цієї тематики.

Розпочавши свою діяльність як лісокультурник, З.С. Голов'янка створив чудові насадження сосни у найважчих для лісовідновлення місцях на площі понад 500 га.

Особливо плідною була його праця у сфері організації і проведення лісозахисної справи, а саме у боротьбі зі шкідниками лісу. Науковий талант Зіновія

Степановича дав змогу йому належним чином організувати роботу Дарницької лісової дослідної станції, діяльність якої набула широкої популярності, як в Україні, так і далеко за її межами. Фактично, починаючи з 1924 і до початку війни 1941-1945 рр. вся лісоентомологічна робота в Україні виконувалась або за особистої участі, або під керівництвом З.С. Голов'янка, або керівництвом його співробітників. За цей час було здійснено обстеження майже всіх лісництв України на площі понад 1,5 млн. га і складені плани боротьби зі шкідниками. В усіх особливо складних і відповідальних випадках Зіновій Степанович особисто втручався у хід виконання цих планів.

Слід підкреслити, що З.С. Голов'янка є автором розробки авіахімічного методу боротьби із шкідниками лісу. В Україні цей метод був застосований на десятках тисяч гектарів лісу для боротьби із сосновим шовкопрядом, совкою, сосновим п'ядуном, непарним шовкопрядом, дубовим вусачем та іншими шкідниками. А співробітники Зіновія Степановича брали участь в авіахімічних експедиціях по боротьбі зі шкідниками у Криму, у Сибіру і Буряті-Монголії.

Поряд з основною роботою З.С. Голов'янка продовжує наукову діяльність і впроваджує у виробництво висліди своїх наукових досліджень. Зосередивши увагу на вузловій проблемі лісокультурної справи – боротьбі з хрущем, він з'ясував екологічні особливості цього шкідника, спростував помилкові уявлення, запозичені з німецької літератури, що панували у практиці, і розробив раціональну систему лісгосподарських заходів щодо боротьби з ним. Висунуті З.С. Голов'янком положення обґрунтовані величезним фактичним матеріалом, зібраним протягом більше ніж 50 років у лісництвах України і Росії.

Крім лісгосподарських заходів боротьби з хрущем, З.С. Голов'янка вперше у колишньому СРСР застосував для цього парадіхлорбензол і розробив оригінальний спосіб внесення у ґрунт інсектицидів за допомогою інжектора нової конструкції. Апробація методу на сильно заражених личинками хруща ділянках лісових і виноградних культур показала його високу ефективність, особливо на піщаних ґрунтах. Низка робіт З.С. Голов'янка, опублікованих з цього питання як у вітчизняній літературі, так і за кордоном, знайшла гідне визнання і стали загальновідомими.

Будучи неперевершеним знавцем личинок пластинчастовусих жуків, З.С. Голов'янка складає "Виз-

¹ Володимир Петрович ШЛАПАК – дійсний член ЛАН України, доктор сільськогосподарських наук, Дендрологічний парк "Софіївка". Україна, м. Умань. Тел.: +38(04744) 34-319.

² Василь Володимирович ШЛАПАК – Національний аграрний університет, студент.

начник личинок пластинчастовусих" і видає його у 1913 р. Ця праця відзначена того ж року вищою премією Ученого Комітету, а у 1936 р. була перевидана Академією Наук СРСР і розійшлася протягом декількох днів. Зазначений визначник і сьогодні є настільною книгою кожного ентомолога і лісівника, що має справу з лісовими культурами, а також незамінним посібником для студентів, що проходять практикум з цього питання. Оригінальні описи і малюнки, поміщені в цій роботі, визнані як найбільш вдалі і включені майже в усі вітчизняні й іноземні навчальні посібники.

Велике теоретичне і практичне значення мають положення, висунуті З.С. Голов'янком, про важливість резистентції культур проти ушкоджень комахами. Зібраний ним багатий фактичний матеріал у роботі "Про хрущостійкі культури", виходить за межі порушеної теми, і має широке загальнобіологічне значення.

Після Першої світової війни З.С. Голов'янок зосередив свою увагу на вивченні проблеми динаміки чисельності короїдів і факторів, що її регулюють. У праці "До методики обліку сосни, зараженої короїдами" автор виклав оригінальну методику обліку короїдів у лісі, що послужила основою для ряду подальших робіт у цій області як у нас, так і за кордоном, а також встановив математичну залежність динаміки розмноження короїдів від щільності їхнього поселення. Результати цієї роботи лягли в основу низки інструкцій, застосування яких забезпечило високу ефективність практичної боротьби з короїдами в наших лісах. Положення, висунуті З.С. Голов'янком з питань боротьби з короїдами, викликали жвавий обмін думками у широких наукових колах і визнані тепер більшістю ентомологів як найперспективніші.

На підставі фактичного матеріалу, зібраного протягом майже 50 років наполегливої роботи, З.С. Голов'янок видав монографію про мармурового хруща, яка була на той час єдиною роботою, присвяченою цьому шкідникові.

Науковий доробок Зіновія Степановича у галузі лісової ентомології дав підставу присудити йому учений ступінь доктора сільськогосподарських наук без захисту дисертації.

Ім'я З.С. Голов'янка значиться поруч з назвами знайдених ним видів комах, які до нього науці не були відомі.

Важливо зазначити, що під керівництвом З.С. Голов'янка формувалися молоді наукові кадри, які в майбутньому стали визначними вченими. Загальне число робіт, що вийшли з-під пера співробітників школи З.С. Голов'янка, нараховує понад 1000 праць. Із співробітників і учнів Зіновія Степановича можна назва-

ти А.І. Ільїнського, Н.С. Грезе, Д.Ф. Руднева, Б.І. Пархоменка, М.А. Анфіннікова та інших.

З.С. Голов'янок завжди жваво відгукувався на всі дискусії, що виникали в царині його професійної компетенції. Виступаючи у періодиці із закликами не зупинятися на рівні відомих уже знань, шукати нові методи захисту рослин, він указував при цьому і шляхи подальших досліджень.

В останні роки життя Зіновій Степанович, незважаючи на важкий стан здоров'я, багато уваги приділяв педагогічній роботі, передаючи багатий досвід і знання молодому поколінню лісівників. Його лекції, цікаві і багаті за змістом, захоплювали студентів, націлювали на поглиблену науково-дослідну роботу. Багато з тих, хто захищав дипломні роботи з ентомології, пішли працювати у виробництво за цією спеціальністю.

Зіновій Степанович – вчений, активний громадський діяч, охоче відповідав на запити з місць, ведучи жваву переписку з виробничими працівниками лісового і сільського господарства, був консультантом, за допомогою до якого зверталися відповідальні керівники міністерств. Брав активну участь у роботі ВНДТО лісу, був членом багатьох наукових спілок (Спілка натуралістів, Російська ентомологічна спілка, Учений сільськогосподарський Комітет України та ін.)

Резюмуючи коротку та плідну наукову, виробничу, педагогічну і громадську діяльність Зіновія Степановича, не можна не визнати його видатних заслуг перед лісовим та сільським господарствами України з захисту рослин від шкідників лісу, що виразилися:

- у впровадженні у практику нових оригінальних високоефективних лісогосподарських і хімічних заходів боротьби зі шкідниками;
- в організації наукового центру, що став відомим у всьому світі на базі Дарницької лісової дослідної станції;
- у внесенні в ентомологічну науку нового розуміння динаміки взаємодії між рослиною і шкідником (вчення про резистентцію);
- у збагаченні світової ентомологічної науки виданням першого визначника личинок пластинчастовусих, а також написанням монографії про мармурового хруща та праць з методики обліку короїдів, про хрущостійкі культури і ряд інших;
- у справі підготовки наукових і виробничих кадрів;
- у збагаченні ентомологічної науки описом невідомих раніше видів шкідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Державний архів** м. Києва. Київський лісогосподарський інститут головного управління технічних вузів Міністерства вищої освіти. Фонд № Р-1073. оп.2., справа № 32, 1999. – 62 с.